

часи. Я помилявся. 1968 року Ніксона обрали президентом за те, що він пообіцяв завершити війну у В'єтнамі. Та він не взявся до справи відразу. Коли 1975 року пав Сайгон, президент Ніксон, якому загрожував імпічмент, уже позбувся посади. Ясна річ, Ніксона взагалі не можна було обирати на цей пост. Звучить знайомо, чи не так?

Зараз (коли я це пишу) ми маємо президентом Трампа — самозаконного парвеню, хвастливого ксенофоба, хулігана із фашистськими вихватками. У жовтні 2017 року генеральний прокурор Джефф Сешнс — Трампів ставленик — заявив, що трансгендерні громадяни не можуть вважатися захищеними від дискримінації на робочому місці; Сешнс посилався на те, що заборона дискримінації за статтею VII «не враховує дискримінації за ознакою гендерної ідентичності як такої, включно зі статусом трансгендерності». Так, декілька федеральних апеляційних судів ухвалили відповідні рішення, спрямовані проти війни генерального прокурора із LGBTQ спільнотою, але президент Трамп і Департамент юстиції не приховували і не приховують свого ворожого ставлення до прав спільноти LGBTQ. Що б на це сказала Роберта?

Ми живемо у часи сексуальної нетерпимості. Ось чому цей роман сорокарічної давнини і досі не втратив актуальності, хоча й мусив би. «Світ очима Гарпа» був написаний в період, який я вважав дуже сумним. А сьогодні хіба ж не сумний період? Хіба моя країна зараз не більше розділена, ніж у той час, коли я лише починав працювати над «Гарпом»?

Мені мало не щодня пригадуються улюблені рядки Шекспіра — слова, що їх промовляє Едгар у фіналі «Короля Ліра»:

Нас пригнітив цього часу тягар,
То вилиймо ж у слово серця жар¹.

Це правда, що «Світ очима Гарпа» є протестним романом. Та однак, коли я його писав, мені і на гадку не спадало, що я протестуватиму навіть сорок років по тому.

Червень 2018
Джон Ірвінг

¹ Переклад Максима Рильського.— Тут і далі прим. пер.

1

«Бостонська милосердя»

ГАРПОВУ МАТІР — ДЖЕННІ ФІЛДЗ — заарештували у Бостоні 1942 року за те, що вона поранила в кінотеатрі чоловіка. Це сталося невдовзі після того, як японці скинули бомби на Перл-Гарбор. Тоді люди з достатньою співчутливістю ставилися до солдатів, бо раптом виявилось, що кожен так чи інакше почувается трохи солдатом, але Дженні Філдз, як і раніше, була нетерпимою до поведінки чоловіків узагалі і солдатів зокрема.

У залі кінотеатру їй довелося тричі пересідати, та якийсь солдат уперто присувався до неї все ближче і ближче. Зрештою вона опинилася майже біля обшарпаної стіни, а просто перед нею стирчала якась недоладна колона, що затуляла екран. Дженні вирішила, що тепер уже вона з місця не зрушить, а солдат знову піднявся із крісла та сів із нею поруч.

На той час Дженні було двадцять два роки. Коледж вона кинула, зойно туди вступивши, а от курси медичних сестер закінчила із задоволенням,— бути медичною сестрою їй дуже подобалося. Дженні мала атлетичну статуру і завжди здоровий колір обличчя, а ще в неї було темне блискуче волосся і хода, яку її мати називала чоловічою (ідучи, Дженні розмахувала руками), а сидниці в неї були маленькими і твердими, що зі спини робило її схожою на хлопчика. На думку Дженні, її груди були занадто великими; їй здавалося, що такого розміру бюст надає їй вигляду «дешевої і легкодоступної».

От тільки Дженні зовсім не була легкодоступною. Власне, із коледжу вона й утекла саме тому, що почала підозрювати батьків у підступному

здумі: що, як вони відрядили її до Велслі¹ не здобувати освіти, а лише переймаючись майбутнім пошуком для неї чоловіка. Цей коледж порекомендували її старші брати, запевнивши батьків, що випускниці Велслі мають високий потенціал як наречені. Тому Дженні здавалося, що її навчання є радше схожим на підготовку породистої телиці до процедури штучного запліднення.

У коледжі її спеціалізацією була англійська література, та коли Дженні побачила, що її однокурсниці стурбовані винятково засвоєнням мистецтва вишуканого поведження із чоловіками, вона без будь-яких вагань і жалю змінила літературу на медицину. У професії медсестри Дженні приваблювало її суто практичне значення, і, до того ж, її здобуття не пов'язане із жодними таємними намірами (пізніше у своїй знаменитій автобіографії вона з прикрістю напише, що занадто багато медсестер полюбляє кокетувати з лікарями, але це буде вже після того, як вона розпрощається з медичною роботою).

Їй подобалася проста, без зайвих дурниць, медична уніформа: вільна блуза приховувала пишний бюст, а зручні черевики цілком відповідали її стрімкій ході. А під час нічних чергувань, сидячи за сестринським столом, вона мала можливість читати,— читання було одним із небагатьох її захоплень.

Вона не сумувала за хлопцями з коледжу, що набували вигляду похмурого розчарування, коли дівчина відмовлялася себе скомпрометувати, й одразу робилися пихатими та самовдоволеними, коли на їхні вмовляння не було відмови; така поведінка викликала у Дженні відразу. У лікарні вона мала справу переважно із солдатами і хлопцями-робітниками, які були простішими та менш претензійними у своїх очікуваннях, аніж студенти коледжу; якщо ти хоч трохи їм піддавалася, вони, принаймні, були щиро раді побачити тебе знову. А тоді раптом усі зненацька зробилися солдатами із самовпевненістю студентів, і Дженні Філдз припинила будь-яке спілкування із чоловіками.

«Моя мати,— писав Гарп,— була самотньою вовчицею».

¹ Коледж Велслі (англ. *Wellesley College*) — престижний жіночий коледж вільних мистецтв, заснований 1875 року. Його місія нині формулюється так: «Надати відмінну освіту в галузі вільних мистецтв жінкам, які матимуть вплив у світі».

РОДИНА ФІЛДЗІВ ЗАВДЯЧУВАЛА своїм багатством взуттєвому виробництву, хоча й місіс Філдз, колись не остання бостонська наречена, також зробила свій внесок у вигляді солідного посагу. Справи родини ішли так добре, що вже багато років ніхто із Філдзів не брав особистої участі у процесі виготовлення взуття. Вони жили на нью-гемпширському узбережжі поблизу Доґз-Гед-Гарбор у великому, критому гонтом будинку. У свої вихідні дні і ночі Дженні завжди приїздила додому — переважно для того, щоби зробити приємність матері, гранд-дамі, яка була переконана, що донька «живцем ховає себе в лікарні», та щоби довести їй, що дочка, хоч і проміняла літературу на медицину, не позбулася моральних принципів і дотримується, як і раніше, культури мовлення і поведінки.

Дженні часто зустрічалася із братами на Північному вокзалі та їхала потягом додому разом із ними. Як було заведено в родині Філдзів, у вагоні вони сідали із правого боку за рухом потяга, якщо їхали з Бостона, і з лівого, коли поверталися назад. Таким було бажання найстаршого Філдза (у родині його називали Сеніором), який, хоч і визнавав, що пейзаж із цього боку є особливо потворним, усе одно наполягав на тому, щоби всі члени родини обов'язково споглядали джерело своєї фінансової незалежності та легкого життя, хай би який непривабливий вигляд воно мало. Із правого боку потяга, якщо їхати з Бостона, і, відповідно, із лівого, якщо їхати у зворотному напрямку, було дуже добре видно взуттєву фабрику, що називалася «Fields Factory Outlet», а також величезний білборд із зображенням черевика, що впевнено крокує вам назустріч. Плакат вивищувався над залізничним депо й відбивався незліченною кількістю мініатюрних копій у вікнах будівлі фабрики. Напис під цим здоровезним черевиком, що загрозливо крокував просто на глядачів, стверджував: «Філдз — взуття на всі випадки життя».

Взуттєва фабрика Філдзів, окрім іншого, випускала і черевики для медсестер; і щоразу, коли Дженні приїздила додому, містер Філдз дарував їй нову пару. У результаті в неї швидко накопичилося понад дюжину пар сестринських черевиків. Місіс Філдз, яка прорікала доньці найнепривабливіше майбутнє, оскільки та кинула навчання у Велслі, також робила їй подарунок щоразу, коли Дженні приїздила додому. Мати вручала їй красиво запаковану грілку, принаймні вона

так казала — і Дженні їй вірила, оскільки ніколи не розпаковувала тих пакунків. Мати завжди запитувала: «Люба, ти і досі маєш ту грілку, що я тобі подарувала минулого разу?» Дженні на мить замислювалася, намагаючись пригадати, куди поділа материн подарунок — а чи залишила в потязі, а чи просто викинула на смітник, а потім відповідала приблизно так: «Я, мабуть, її загубила, та не хвилюйся, все одно вона мені не потрібна». І тоді місіс Філдз витягала зі сховку ще одну грілку, досі запаковану в аптечний папір, і мало не силоміць змушувала доньку її взяти. При цьому місіс Філдз завжди казала: «Дженніфер, будь обережнішою. І користуйся нею, будь ласка».

Із професійної точки зору Дженні не бачила у грілці ніякої користі; для неї це був старомодний предмет радше психологічного заспокоєння, ніж справжнього лікування. Однак деякі з аптечних пакунків потрапляли до її маленької кімнатки неподалік від Бостонської лікарні милосердя. Нерозпаковані, вони так і зберігались у шафі поруч із взуттєвими коробками.

Дженні почувалася відрізаною скибою. Їй здавалося дивним, що батьки, які в дитинстві приділяли їй так багато уваги, потім, у якийсь немовби задалегідь визначений момент, наче вимкнули свою любов і почали покладати на неї певні сподівання. Життя її розділилося на дві частини, — упродовж першої, дуже короткої, їй належало всотувати щедрю дозу їхньої любові, а всю другу, значно більшу й важливішу частину життя, вона мусила віддавати з відсотками вкладений у неї капітал. Коли Дженні кинула коледж і зробилася звичайнісінькою медсестрою, вона ніби несамохіть обірвала нитку, що пов'язувала її з родиною; і тоді родичі, своєю чергою, почали віддалятися від неї, навіть проти власної волі. На думку родини Філдзів, Дженні мала би зробитися лікаркою чи, принаймні, залишитися студенткою коледжу, поки вона не вийде заміж за лікаря. Щоразу, коли Дженні бачилася зі своїм батьком, матір'ю і братами, у неї виникало відчуття дедалі більшого відчуження. Всі вони ніби привчалися бути для неї незнайомцями.

Так, вочевидь, буває у всіх родин, думала Дженні Філдз. Але вона також знала, що своїх дітей, якщо вони в неї коли-небудь з'являться, вона любитиме однаково і у два роки, і у двадцять, адже коли тобі двадцять, ти потребуєш батьківської любові навіть більше, ніж у два роки. Так міркувала Дженні. Чого взагалі потребують дворічні діти? У лікарні найбільш невибагливими пацієнтами були немовлята. Що

старшими вони робляться, то більшого потребують, але з роками їх терплять і люблять дедалі менше.

Дженні мала таке відчуття, ніби виросла на якомусь великому кораблі і жодного разу не зазирнула до машинного відділення і, тим паче, не розібралася, як там усе працює. Їй подобалося, що в лікарні все зводиться до найпростіших питань: хто що з'їв, чи була від з'їденого користь, і чи добре засвоїлася їжа. У дитинстві вона ніколи не бачила брудного посуду; правду кажучи, Дженні була переконана, що покоївки забирали тарілки зі столу та просто викидали їх на смітник (це було ще в той час, коли її не пускали на кухню). А коли вранці на вантажівці привозили молоко, Дженні була впевнена, що разом із молоком привозять і посуд із їжею, оскільки дзенькіт пляшок був дуже схожий на ті звуки, що долинали із-за зачинених дверей кухні, де прислуга здійснювала свої загадкові маніпуляції з посудом.

Дженні Філдз було вже п'ять років, коли вона вперше побувала у батьковій ванній кімнаті. Одного ранку вона виявила її за запахом батькового одеколону. Там вона вперше в житті побачила душ — дуже сучасний пристрій за мірками 1925 року, велике люстро та довгий шерег різноманітних посудинок, що були настільки несхожими на флакончики у ванній кімнаті матері, що Дженні вирішила: перед нею таємне лігво людини, яка багато років непомітно мешкає у будинку. Правду кажучи, так воно й було.

У лікарні Дженні знала, куди все дівається, і поступово отримувала найпрозаїчніші відповіді на запитання про те, звідки що береться. У Догз-Гед-Гарбор, де минуло дитинство Дженні, всі члени родини мали до своїх послуг окремі ванни, окремі кімнати, окремі двері із дзеркалами на внутрішньому боці. У лікарні ж будь-яка приватність була неможливою, там не було жодних таємниць; якщо потребуєш люстерка, звернися до медсестри.

Найбільш таємничими речами, які дозволялося самостійно досліджувати маленькій Дженні, були льох і величезна глиняна миска, яку щопонеділка наповнювали морськими моллюсками. Вечері мати посипала їх кукурудзяним борошном, а вранці їх промивали свіжою морською водою із труби, що проходила крізь фундамент будинку й тягнулась аж до самого моря. Під кінець тижня моллюски робилися величезними, без жодної піщинки у складках мантії. Вони вже не поміщались у своїх мушлях, і їхні довгі відразливі шиї погойдувались у солоній воді. Щоп'ятниці Дженні допомагала кухареві

сортувати молюсків: мертві не втягували шиї, якщо до них торкнутися.

Дженні попросила книжку про молюсків. Вона вивчила їх уздовж і впоперек: дізналась, як вони харчуються, як розмножуються, як ростуть. То були перші живі істоти, які зробилися для неї абсолютно зрозумілими. У Доґз-Гед-Гарбор люди були не такими доступними для вивчення. У лікарні Дженні відчувала, що надолужує втрачений час, і поступово зрозуміла, що люди загалом не набагато загадковіші й аж ніяк не привабливіші за молюсків.

«Моя мати,— писав про неї Гарп,— не належала до людей, здатних помічати дрібні відмінності».

Але однією з найсуттєвіших відмінностей між людьми і молюсками, яку могла би зауважити Дженні, було, звісно, те, що більшість людей мають почуття гумору, от тільки сама Дженні Філдз навряд чи його коли-небудь мала. У ті часи велику популярність серед бостонських медичних сестер мав один анекдот, у якому Дженні, щоправда, не бачила нічого смішного. Стосувався цей анекдот назви однієї з бостонських лікарень. Лікарня, у якій працювала Дженні, називалася Бостонська лікарня милосердя, якщо скорочено — «Бостонська милосердя». У місті була також Массачусетська загальна лікарня, що в просторіччі звалася «Загальна Масс». Але була ще одна — лікарня імені Пітера Бента Брігема, яку всі зневажливо називали просто «Скрюченим Пітером»¹ (за прізвиськом її засновника).

Так от, у цьому анекдоті йшлося про те, як одного бостонського таксиста зупинив чоловік, який рачкував тротуаром. Він важко дихав і мав почервоніле від болю обличчя. Таксист відчинив задні дверця та і затягнув бідолаху до салону. Пасажир скорчився на підлозі перед заднім сидінням, притискаючи коліна до грудей.

— До лікарні,— здушеним голосом попросив він.

— «Скрючений Пітер»? — запропонував водій найближчу лікарню.

— Якби ж тільки скрючений,— простогнав пасажир.— Здається, Моллі його взагалі відкусила!

Дженні Філдз дуже рідко подобались анекдоти, а цей і поготів; жарти про «пітера» були не для неї. Вона надто часто мала змогу спостерігати за людьми, які втрапляли в халепу через того злощасного «пітера». І діти були тут явно не найстрашнішим злом. Звісно, їй доводилося ба-

¹ Англійське «bent» означає «зігнутий, скрючений».

чити жінок, які не хотіли мати дітей і дуже засмучувалися через свою вагітність. Таким жінкам, думала Дженні, не слід народжувати. Та набагато більше їй було шкода дітей, які мали в таких жінок народитися. Бачила вона, ясна річ, і таких, які хотіли мати дітей, і, дивлячись на цих жінок, їй також кортіло мати дитинку. Коли-небудь, думала Дженні Філдз, вона народить собі дитинку — лише одну. От тільки прикрість полягала в тому, що їй дуже не хотілося мати справи з жодним із «пітерів», як і взагалі з чоловіками.

Із того, що бачила Дженні, лікувати «пітери» найчастіше доводилося солдатам. Пеніцилін почали застосовувати лише 1943 року, а в широкий обіг ці диво-ліки ввійшли тільки через два роки. У «Бостонській милосердя» у сорок другому році для лікування солдатських «пітерів» використовували сульфаміди та миш'як. Проти триперу — сульфаметазол із величезною кількістю води. Проти сифілісу — неоарофенамін. От до якого абсурду, думала Дженні, доводить людину секс; аби очистити хімію людини, до її власної хімії доводиться вводити отруйний миш'як.

Для лікування «пітерів» у лікарні застосовувалася ще одна процедура, у якій також використовували багато рідини. Дженні часто асистувала в її проведенні, оскільки пацієнт у таких випадках зазвичай потребував значної уваги, та і тривав процес досить довго; іноді хворого навіть доводилося тримати. Процедура була дуже простою: через пеніс та уретру пропускалося рівно сто кубічних сантиметрів води, що пізніше виходила назад. Та, попри свою нескладність, ця процедура псувала нерви всім її учасникам.

Прізвище чоловіка, який винайшов прилад для цього різновиду промивання, було Валлентайн, і, відповідно, його винахід назвали «іригатором Валлентайна». Із часом цей іригатор був замінений на більш досконалий пристрій, але медсестри «Бостонської милосердя» ще довго називали цю процедуру «лікуванням за Валлентайном». Чудове покарання для всіх коханців, думала Дженні Філдз.

«Моя мати,— писав Гарп,— не мала схильності до романтизму».

КОЛИ СОЛДАТ У КІНОТЕАТРІ почав пересідати з місця на місце, поступово присуваючись усе ближче та ближче до неї, Дженні Філдз подумала, що йому би не завадило лікування за методом Валлентайна. Та, на жаль, вона не носила із собою іригатора — той не вмівся би